

Löftet om hållbar utveckling

Politiskt språkbruk och tidsligheter i svensk klimatdebatt

ANNA FRIBERG*

Abstract

During the last decades of the twentieth century, sustainable development emerged as one of the most important political concepts. However, the concept carried a temporal discrepancy as sustainability concerned continuity and persistence while development focused on change. In this article, the temporalities of the concept are put into focus to understand how the temporal tension influenced the environmental debate in the Swedish parliament, from the late 1980s to the first decade of the new millennium. During this time, the climate emerged as the most important environmental issue, and sustainable development became a key concept. The analysis shows how sustainable development should be considered as a composite concept, situated at the intersection of the semantic fields and temporalities of sustainability and development. The two parts have exercised various influence over the whole. For long, development constituted the dominant part while being intimately connected to ideas of progress. Sustainability was primarily given a moderating function, to control the expected progress, and to give shine to goals formulated in terms of economic growth.

Keywords: sustainable development, time, temporality, climate debates, conceptual history

Introduktion

Under 1900-talets avslutande decennier kom hållbar utveckling att framträda som ett av de viktigaste politiska begreppen. Traditionellt härleds ursprunget till rapporten *Vår gemensamma framtid* som publicerades 1987 av Förenta nationernas världskommission för miljö och utveckling (WCED).¹ Rapporten, ofta benämnd som Brundtlandrapporten efter kommissionens ordförande, definierade hållbar utveckling som ”en utveckling

* Anna Friberg, biträdande lektor i historia, Institutionen för kultur och samhälle (IKOS), Linköpings universitet, anna.friberg@liu.se.

som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov.”² Tidigare forskning har beskrivit de omständigheter som präglade begreppets definition i termer av att överbrygga konflikten mellan miljömässig omsorg och socio-politiska konsekvenser av mänskligt handlande. I Brundtlandrapporten sammanfördes dessa problem och kommissionen hävdade att de behövde lösas samtidigt, på ett integrerat och förstärkande vis.³ Emellertid bar begreppet inte bara på spänningen mellan ekologisk hänsyn och ekonomisk tillväxt, dessutom införlivades en tidsmässig dissonans då hållbarhet tycktes betona kontinuitet och framhårdande medan utveckling fokuserade på förändring. Hållbar utveckling förenade därmed dessa tidsligheter, dock utan att lösa spänningen mellan dem.

Föreliggande artikel undersöker vilka idéer om tid som funnits i svensk miljödebatt, med särskilt fokus på klimatfrågan och begreppet hållbar utveckling, i syfte att förstå hur begreppets tidsmässiga spänning har präglat debatten. Undersökningen tar utgångspunkt i de svenska riksdagsdebatterna om miljön, från det sena 1980-talet till 2000-talets inledande decennium. Under perioden växte klimatfrågan fram som den allra viktigaste och mest akuta miljöfrågan, och i diskussionerna utgjorde hållbar utveckling ett nyckelbegrepp.

Om politiskt språkbruk, politiska tidsligheter och politiska möjligheter

Analysen lutar sig mot Reinhart Kosellecks arbete om relationen mellan historisk tid och politiskt språkbruk, det vill säga hur politiska begrepp införlivar och förmedlar erfarenheter av tid. Utifrån Martin Heideggers filosofi utvecklade Koselleck varat som ett tidsligt fenomen som skapades i interaktionen mellan det förflutna, nuet och framtiden. Till skillnad från Heidegger fokuserade emellertid Koselleck på kollektiva tidsligheter snarare än individuella. Således utgjorde nuet inte någon enkelt linjär plats mellan det förflutna och framtiden, utan var i stället något som skapades interpersonellt genom språket. Tillämpat på politiska begrepp innebär detta att tidigare användningar begränsar dess samtida användning, samtidigt som begrepp inte bara införlivar erfarenheter utan också föregriper dem då idéer om framtiden alltid måste uttryckas i samtidens språkdräkt.⁴

Från slutet av 1700-talet präglades visionen av framtiden av idéer om utveckling och förbättring. Historien förstods som en kontinuerlig framåtrörelse från ett förflutet som hade varit sämre till en framtid som förväntades bli kvalitativt bättre. Då människors erfarenheter inte tycktes kunna förklara de förändringar som präglade samtiden riktades intresset mot framtiden, vilket av Koselleck uttrycktes som att erfarenhetsrummet och förväntningshorisonten gled isär, och där den senare kategorin uppfat-

tades som allra viktigast.⁵ Eftersom det förflutna och framtiden aldrig möts kan förväntningar aldrig fullt ut härledas ur erfarenheter. Det gör att framtiden bär på ett mått av osäkerhet, men betyder också att den kan planeras. Då framtiden är icke-existerande är den öppen för mänsklig påverkan och därigenom förhandlingsbar.⁶ De avslutande decennierna av 1900-talet präglades dock av en annan typ av framtid, en som framstod som högst oviss. Enligt François Hartogs berömda tes om en presentistisk historicitetsregim ledde genomgripande samhällsomvälvningar till att framtiden inte längre sågs som odelat positiv. I stället intog nuet en allt större plats. Inom politiken uppfattades i ökad grad det förflutna som en resurs för samtiden samtidigt som de långsiktiga perspektiven förlorades till förmån för egenskaper som genomförbarhet och planeringsbarhet.⁷

Inom politiken utgör emellertid tid ett centralt inslag då politik rör hur nuet ska hanteras och hur framtiden ska utformas. Då politiska möjligheter är beroende av vad som kan sägas och framställas som görbart spelar det politiska språkbruket en ofta avgörande roll. Politiska aktörer beskriver olika framtidsscenarier som mer eller mindre sannolika vilket gör att horisonter fastställs. Dessa skapas språkligt med hjälp av tidliga och politiska begrepp. På samma sätt kan erfarenheter och förväntningar förstås som delvis språkliga konstruktioner. Därigenom är frågor om tid, precis som politiska begrepp, föremål för politiska konflikter och stridigheter.⁸

Medan internationell forskning har undersökt begreppet hållbar utveckling från en rad perspektiv saknas övergripande begreppshistoriska studier för svenskt vidkommande.⁹ Mycket av den internationella forskningen har ägnats åt att diskutera begreppets vaghet vilken ofta har setts som en av orsakerna till uteblivet politiskt handlande. Till exempel har John Robinson liknat begreppet vid det geometriska problemet cirkelns kvadratur.¹⁰ Med andra ord framhålls hur begreppets mångtydighet och inre spänning har resulterat i en rad problematiska situationer, till exempel hur språket möjliggjort icke-hållbara aktiviteter eller hur fokus förflyttats, vilket genererat snabba tekniska lösningar som fungerat som plåster snarare än faktiska lösningar på det underliggande problemet, ofta förstått som kapitalismen.¹¹

På senare år har begreppshistoriskt inriktad forskning sammanförts med forskning om historisk tid, mycket genom Kosellecks intresse för historiska temporaliteter. Här har begreppet hållbarhet undersökts utifrån frågor om tid och temporaliteter.¹² Bland annat har Rasmus Karlsson visat hur hållbarhet kan förstås utifrån tidsmässiga metaforer vilka erbjuder olikartade horisonter. Karlsson pekar på hur begreppet innefattar ett flertal temporaliteter och tidsmässiga riktningar för övergången till hållbarhet, såväl en återgång till ett leverne baserat på enkelhet och sparsamhet med resurser som en acceleration mot en ny typ av hållbar civilisation möjlig-

gjord av teknologisk utveckling ryms inom ramen för begreppet. På grund av metaforens janusansikte erbjuder den dock, enligt Karlsson, ingen tydlig politisk riktning.¹³

Syftet med den föreliggande studien är att analysera hur hållbar utvecklings tidsmässiga spänning har präglat svensk miljö- och klimatdebatt genom att undersöka det politiska språkbruket i riksdagen.¹⁴ Källmaterialet består av riksdagstryck: propositioner, skrivelser, motioner och debatter, som identifierats genom sitt fokus på miljö- och klimatfrågor, och analyserats med inspiration från tysk begreppshistoria, *Begriffsgeschichte*. Genom att analysera hållbar utveckling och kartlägga begreppets semantiska fält har olika temporaliteter identifierats. I artikeln behandlas således tid som ett analytiskt redskap snarare än empiriskt begrepp.

Den moderna miljödebatten i Sverige

I internationella sammanhang ses traditionellt Rachel Carsons *Tyst vår* som startskottet för den moderna miljödebatten. Boken översattes tidigt till ett antal språk, till svenska 1963, vilket ledde till högljudda diskussioner om hur människan var på väg att förstöra sin omgivning.¹⁵ De olika miljöfarorna uppfattades emellertid som enskilda problem, något som förändrades mot slutet av decenniet. Det var under den här perioden, ofta benämnd den gröna vändningen, som miljöfrågor på allvar blev föremål för samhällelig debatt och politiska initiativ.¹⁶ I Sverige sattes miljödebatten också i rullning av ett antal svenska böcker som publicerades under slutet av 1960-talet, till exempel Rolf Edbergs *Spillran av ett moln*, Hans Palmstiernas *Plundring, svält, förgiftning* samt Karl-Erik Fichtelius och Hannes Alfvéns *Människans villkor*.¹⁷ Som svar på en framväxande miljöopinion tillsatte den socialdemokratiska regeringen i juni 1967 världens första nationella miljöskyddsmyndighet, Naturvårdsverket, och ett par månader senare föreslog den svenska FN-delegationen att en internationell miljökonferens skulle hållas under början av 1970-talet. Initiativet utgjorde starten på en diplomatisk väg som ledde till att Förenade nationernas konferens om mänsklig miljö hölls i Stockholm 1972.¹⁸

Miljödebatten aktualiserades ytterligare av den akuta oljekris som uppstod på hösten 1973, något som i riksdagen uppfattades som en tidsmässig vändpunkt. Socialdemokraternas Inga Thorsson hävdade till exempel att krisen var ”början till en ny era” som skulle präglas av ”klok hushållning och återhållsamhet.”¹⁹ Även Folkpartiets ledare Gunnar Helén framhöll hur en vändpunkt nåtts då ”morgondagens värld är inte den de flesta förutsåg bara för några år sedan.”²⁰ Oljekrisen orsakade med andra ord ett avbrott i det linjära utvecklingsnarrativ som tidigare uppfattats vara i ständig framåt-rörelse. Historiens riktning var därigenom inte lika glasklar som tidigare.

Tidigare forskning har pekat på hur miljöfrågorna gavs ökad uppmärksamhet i Sverige under 1970-talet men också hur de förlorade relevans till förmån för idéer om ökad tillväxt. I synnerhet pekas det tidiga 1990-talet ut som en brytpunkt då den ekonomiska krisen gjorde att intresset för miljön minskade dramatiskt i det offentliga samtalet. I stället för att eftersträva grundläggande samhällsförändringar ansågs miljöfrågorna i allt högre grad kunna lösas genom modernisering, det vill säga genom teknisk innovation inom ramen för rådande strukturer. Ekologisk hänsyn ansågs kompatibelt med ekonomisk tillväxt varför miljöpolitiken kom att ses som ett instrument för att bekämpa den ekonomiska och sysselsättningsmässiga krisen.²¹ Miljön tilldelades, som Jonas Anshelm skriver, en ”hjälpfunktion” då den skulle hjälpa Sverige ur den ekonomiska krisen.²²

Ett av de begrepp som återkommande nyttjades i den tidiga debatten var kommande generationer, men också närliggande uttryck som framtida generationer, efterkommande generationer och morgondagens generationer.²³ Dessa begrepp betonade hur framtidens samtider var förbundna med nuet, och de innehöll tidsligheter där kontinuitet och linjäritet var viktiga element. Med andra ord pekade samtiden ut villkoren för möjliga framtider. Detta uttrycktes kanske allra tydligast i begreppet kommande släktled som betonade framtidens beroende av nuet.²⁴ Genom att använda barnet som retorisk trop blev framtiden mindre abstrakt samtidigt som det blev nuets ansvar att säkra dess framtid. Därigenom handlade diskussionerna lika mycket om samtiden som om framtiden.

Den nedanstående analysen består av fyra kronologiska delar, som vardera omfattar cirka fem år. Då det politiska språkbruket förändras gradvis saknas tydliga brytpunkter som kan periodisera undersökningen. Snarare än att tala om brytpunkter bör språklig förändring förstås i termer av faser eller tidsrum som glider in i varandra.²⁵ De perioder som strukturerar analysen bör därmed inte ses som empiriskt avgränsade tidsrymder, utan snarare som hållpunkter i det förflutna där den historiska förändringen av det politiska språket synliggörs.

Det sena 1980-talet och första halvan av 1990-talet:

Tiden som teleologisk process

Genom att föra fram hållbar utveckling som centralt begrepp försökte Brundtlandkommissionen ta ett helhetsgrepp på världens resurs- och miljöproblem. Samtidigt som rapporten utgjorde en viktig lägesbeskrivning kom den att kritiserars, bland annat då hållbar utveckling uppfattades betona ekonomisk utveckling över ekologisk uthållighet.²⁶ Kritiken till trots fick rapporten stort genomslag i den internationella miljödebatten. Det efterföljande året bildades också Förenta nationernas klimatpanel,

IPCC, som syftade till att samla ett stort antal forskare från olika vetenskapsfält för att i rapportform sammanställa kunskapsläget om klimatet och den mänskliga påverkan av detsamma.

Också i Sverige kom miljöfrågor att uppmärksammas alltmer, i synnerhet under sommaren 1988 då tusentals knubbsälar hittades döda längs västkusten vilket tolkades som ett tecken på miljöförstöring. Den så kallade säldöden gjorde att miljöfrågorna hamnade högt på agendan under valrörelsen inför höstens riksdagsval vilket ledde till att Miljöpartiet tog plats i riksdagen.²⁷ Emellertid var klimatfrågan inte var den miljöfråga som placerades högst på den politiska dagordningen, snarare ansågs försurningen utgöra det allra största miljöhotet.²⁸

I nuet mot framtida samtider

Begreppet hållbar utveckling introducerades i svensk riksdagsdebatt i samband med den socialdemokratiska regeringens energipolitiska proposition för riksdagsåret 1987/1988. I propositionen argumenterade Socialdemokraterna för att ”mänsklighetens framtid är beroende av en hållbar och bärkraftig utveckling.”²⁹ Genom att tala om hållbar och bärkraftig utveckling förtydligades att vägen mot framtiden inte bara var långsiktig i termer av hållbar, utan också solid och livskraftig, det vill säga bärkraftig. I debatterna framhölls också begreppets långa tidsperspektiv i form av varaktig och hållbar utveckling.³⁰ Bland annat hävdade Socialdemokraternas Inge Carlsson att detta begrepp förenade ”framsteg för de mänskliga samhällena med vad människan och naturen tål.”³¹ Begreppet avsåg således en långsiktig förbättring som tog hänsyn till miljöpåverkan. Varaktig och hållbar utveckling var därmed ett tydligt framåtsyftande begrepp vilket innebar att utveckling utgjorde dess dominanta del medan varaktighet och hållbarhet snarare gavs en modererande funktion, det handlade om att kontrollera den långsiktiga förbättringen. Språkbruket byggde således på en idé där tiden utgjorde en teleologisk process där framtiden uppfattades som bättre än samtiden.

Förutom hållbar utveckling lanserades ett antal andra begrepp i diskussioner om framtidens samhälle. Bland annat förde Folkpartiet fram förvaltarskapstanken som ledande princip, det vill säga ”att människan har rätt att bruka naturens resurser men inte förbruka dem, att utveckla men inte utarma dem.”³² Förvaltarskapstanken betonade därmed hur samtiden avgjorde möjliga framtider. Tiden uppfattades som kontinuerligt linjär, där det centrala var ett bevarande. Genom förvaltarskapstanken sågs den goda framtiden inte nödvändigtvis som annorlunda eller bättre än nuet, snarare uppfattades den som likartad.

De tämligen linjära tidsperspektiven kom dock att utmanas något då

kretsloppssamhället fördes fram av den borgerliga regering som tillträdde under hösten 1991. Begreppet användes för att beteckna det samhälle som eftersträvades: ”För att uppnå en långsiktigt hållbar utveckling behöver samhället förändras från ett förbrukande och belastande samhälle till ett kretsloppssamhälle.”³³ Kretsloppssamhället definierades som ”ett långsiktigt och mer hållbart samhälle än dagens.”³⁴ Vad som skilde kretsloppssamhället från en långsiktigt hållbar utveckling var därmed en fråga om kvantitet snarare än kvalitet. En långsiktigt hållbar utveckling krävde därmed inte några strukturella förändringar utan ansågs kunna uppnås genom mindre justeringar inom befintliga strukturer. Den underliggande tanken var att detta cykliska kretsloppssamhälle skulle upprätthållas över en längre tid, vilket innebar att det cykliska och det linjära inte stod i motsättning till varandra, snarare förstärkte den förra tidsligheten den senare.

Ekonomisk tillväxt och ekologisk uthållighet

Tämligen snart efter att hållbar utveckling fått genomslag i miljödebatten spreds begreppet till andra områden. Till exempel talade Centerpartiet om ekologiskt hållbar utveckling vilket antydde att det också fanns andra former av hållbar utveckling.³⁵ I riksdagen argumenterade partiets företrädare också för en ekonomiskt hållbar utveckling vilket definierades som en expansion av den privata sektorn med en samtidig reformering av den offentliga.³⁶ Hållbar utveckling tycks således ha burit på viktigt ett symboliskt värde varför begreppet var användbart även utanför den miljöpolitiska kontext som det uppkommit inom.

Den kritik som riktats mot Brundtlandrapporten i termer av hur ekonomisk tillväxt överordnats ekologisk uthållighet kunde stundtals skönjas i den svenska debatten. Emellertid uppfattades de båda målen ofta som förenliga, ibland nästintill synonyma. Bland annat hävdade Centerpartiets Birgitta Hambræus att näringslivet behövde förnyas så att det blev ”hållbart och bärkraftigt”, en omställning som skulle avläsas som ekonomisk tillväxt.³⁷ Därtill framhölls återkommande hur ekonomisk tillväxt var en förutsättning för att bekämpa miljöförstöringen. Liksom Brundtlandkommissionen ansåg således också svenska riksdagsledamöter att lösningen på samtidens problem låg i en kontinuerlig tillväxt, ett begrepp som var tydligt framåtsyftande och vars temporalitet präglade debatterna. Till exempel hävdade Moderaterna att lösningen på miljöproblemen inte låg i någon återgång till ”flydda tidens levnadsförhållanden” utan att ”tekniska framsteg” var nödvändiga för att skapa en bättre miljö.³⁸ Således uppfattades framtiden både som en förlängning av samtiden och som något kvalitativt annorlunda, det vill säga nuets problem flyttades in i

framtiden där de förväntades lösas. Därmed utgjorde framtiden den viktigaste tidsligheten vilket gjorde att narrativet om skapandet av en bättre miljö passade väl ihop med tillväxtens temporalitet.

Det fanns emellertid de som problematiserade tillväxtbegreppet. Bland annat hävdade Miljöpartiets Carl Frick att det var dags att ”kvalificera den ekonomiska tillväxten. All tillväxt är inte av godo.”³⁹ Liknande uttalanden gjordes också av Centerpartiet som hävdade att ”tillväxtens innehåll [...] är det centrala och det är detta som bör diskuteras.”⁴⁰ Det gjordes därmed försök att utmana och omförhandla det kvantitativa och ekonomiska tillväxtbegrepp som annars var underförstått. Enligt Centerpartiet krävdes en ”förändrad syn på utveckling” där ekonomisk tillväxt endast var en av flera delar för att nå en hållbar utveckling.⁴¹ Partiet påpekade att: ”Ekonomisk tillväxt framställs ofta som synonym med ökad välfärd. Det är en värdering och förväxling som vi motsätter oss. [...] Tillväxtens innehåll måste fokuseras och formas så att den blir miljövänlig.”⁴² Därmed fanns två huvudsakliga tillväxtbegrepp, ett kvantitativt och ett mer kvalitativt vilket uttrycktes i termer av utveckling.

1990-talets senare hälft: Det hållbara samhället

I det svenska riksdagstrycket upptogs hållbar utveckling som indexerat begrepp för riksdagsåret 1994/1995 vilket bör förstås i termer av ett etablerat språkbruk. Begreppet användes framför allt för att benämna framtidens samhälle. I den socialdemokratiska regeringens skrivelse *Miljön – vårt gemensamma ansvar* uttrycktes detta som att: ”Visionen är att Sverige [...] i början av nästa sekel är föregångare för det nya uppdraget – ett ekologiskt hållbart samhälle.”⁴³ Genom prefixet ekologiskt implicerades också andra former av hållbara samhällen. I skrivelsen fastslogs att ”miljöskydd och ekonomisk utveckling hör ihop.”⁴⁴ Sålunda sågs ekonomisk tillväxt och bevarande av miljön som två förenliga mål.

Hållbar utveckling och ekonomisk tillväxt

Diskussionerna och omförhandlingen av tillväxtbegreppet fortsatte dock under den senare hälften av 1990-talet. I skrivelsen *På väg mot ett ekologiskt hållbart samhälle* framhöll Socialdemokraterna att: ”En ekologiskt hållbar utveckling innebär betydligt mer än traditionell miljövård. [...] Det är att skapa en tillväxt som bygger på ekologiska hänsyn.”⁴⁵ Därtill hävdades att: ”Ett centralt mål för tillväxtpolitiken är en varaktigt hög och ekologiskt hållbar långsiktigt hög tillväxt.”⁴⁶ Den ekologiskt hållbara utvecklingen uppfattades därmed som modererande princip för tillväxt. Det fanns således inte något motsatsförhållande mellan kvantitativ ekonomisk tillväxt

och det ekologiskt hållbara. Med andra ord handlade framgångsrikt miljöarbete inte om någon noll-tillväxt, utan snarare om att nå en långsiktigt hög tillväxt som tog hänsyn till miljön.⁴⁷

Uppfattningen att ekonomisk tillväxt och miljöarbete skapade synergieffekter var utbredd. Till exempel hävdade Centerpartiets Lennart Daléus att: ”En långsiktig hållbar ekonomisk utveckling kräver faktiskt också en stabil miljö och en riktig hantering av naturresurserna.”⁴⁸ Centerpartiet talade således fortsatt om utveckling snarare än tillväxt vilket betonade hur ekonomisk utveckling var något mer än strikt kvantitativ tillväxt. Partiet fortsatte också att framhålla kretsloppssamhället som uttryck för framtidens samhälle, och hävdade att grunden för detta och för ett ”långsiktigt uthålligt samhälle” var att begreppet tillväxt ersattes av utveckling.⁴⁹

Enligt Miljöpartiets Gudrun Lindvall förelåg dock en spänning mellan ekonomi och ekologi: ”Den ekonomiska utvecklingsmodellen som tillämpas idag i industriländerna är inte ekologiskt hållbar.”⁵⁰ Enligt Lindvall krävde ”omställningen till ett ekologiskt hållbart samhälle” att den ekonomiska politiken lades om.⁵¹ Spänningsförhållandet mellan ekologisk hållbarhet och ekonomisk tillväxt uppfattades därmed som ett principiellt problem som skulle lösas genom att ge prioritet åt ekologin.

Hållbar utveckling som samlingsbegrepp och historiska erfarenheter av en utopisk framtid

Under perioden diskuterades den otydlighet som uppstått kring hållbar utveckling. Bland annat hävdades att det internationellt talades ”mer om ekonomiskt hållbar utveckling medan vi i Sverige betonar en ekologiskt hållbar utveckling.”⁵² Genom att inlemmas i olika politikområden hade begreppet givits ett brett och diversifierat innehåll. Emellertid argumenterade Socialdemokraternas Åsa Stenberg för att: ”Hållbar utveckling måste vara hållbar på alla sätt. Det måste vara en socialt, ekologiskt och ekonomiskt hållbar utveckling.”⁵³ Därmed förstods hållbar utveckling som ett samlingsbegrepp som innehöll delmängder av specifika former. Socialdemokraterna talade också om ”full ekologisk uthållighet, det verkliga hållbara samhället” för att betona hur ekologiska hänsyn var tvungna att införlivas i alla politikområden.⁵⁴ Därmed var hållbarhet något som gavs relevans över hela det politiska fältet, vilket också betonades språkligt genom att kopplas samman med samhällsbegreppet.

Den sociala dimensionen av hållbar utveckling betonades alltmer, till exempel då Socialdemokraterna hävdade att fattigdomsbekämpning var centralt för att uppnå en hållbar utveckling.⁵⁵ Också Centerpartiet framhöll att: ”Hållbar utveckling har vidare en social dimension där rättvis fördelning och social utveckling är bärande delar.”⁵⁶ I den socialdemokra-

tiska regeringens skrivelse *Ekologisk hållbarhet* användes ekologiskt hållbar utveckling för att beteckna ”en helhetssyn på samhällsutvecklingen där hänsyn till ekologiska förutsättningar förenas med en god ekonomisk, social och kulturell utveckling.”⁵⁷ Det ekologiska inslaget fungerade återigen som en slags modererande princip för de olika utvecklingsmålen. Utvecklingsbegreppet utgjorde därmed fortsatt den dominanta delen av hållbar utveckling, och det var ett utvecklingsbegrepp som var nära förbundet med idéer om framsteg och förbättring.

Det fanns således en fortsatt positiv syn på framtiden, bland annat hävdade Socialdemokraternas Ingemar Josefsson att historien kunde användas ”för att se att det går att göra förändringar som kan bli positiva för miljön!”⁵⁸ Socialdemokraterna argumenterade också för att: ”I ett generationsperspektiv har mycket hänt som tidigare kanske närmast framstod som utopiskt.”⁵⁹ Därmed fördes det förflutna till samtiden för att visa hur framtiden kunde utformas som annorlunda och bättre. De historiska erfarenheterna skapade således en öppen framtidshorisont där samtidens erfarenheter och behov präglade förväntningarna.

2000-talets inledande år: Vår tids ödesfråga

Kring millennieskiftet kom klimatfrågan allt oftare att benämnas som mänsklighetens ödesfråga.⁶⁰ Den hade därmed övertagit positionen som den viktigaste miljöfrågan. Emellertid utgjorde tidsperspektivet något av ett problem i den praktiska politiken, då den uppfattades som långsiktig hamnade mer akuta problem högre på den politiska dagordningen.

I riksdagen rådde viss oenighet om klimatförändringarnas realitet i samtiden. Miljöpartiet hävdade bestämt att: ”Växthuseffekten och tillhörande klimatförändring är nu ett faktum.”⁶¹ Klimatförändringen var därmed inte längre att betrakta som ett framtida problem utan som samtida realitet. Moderaternas Lars Lindblad hävdade emellertid att det fanns ”vetenskapsmän som hävdar andra förklaringsmodeller, och det är viktigt att lyssna på dem [...] så att vi inte låser oss vid en förklaringsmodell.”⁶² Enligt Lindblad var framtiden inte avgjord, och det fanns därför ingen anledning att göra omfattande förändringar i nuet. Kristdemokraterna intog en mellanposition då de hävdade att det inte fanns någon enighet huruvida klimatuppvärmningen existerade i samtiden, men att det likväl inte fanns tid att ”chansa och vänta.”⁶³

Ett utsträckt begrepp

Diskussionerna kring betydelsen av hållbar utveckling fortsatte under början av 2000-talet, och begreppet framhölls ha blivit ottydligt. Det kritiserar-

des för att vara ett retoriskt begrepp som endast var ett tomt skal.⁶⁴ Miljöpartiets Åsa Domeij varnade för att hållbar utveckling skulle komma att urvattnas om det fick fungera som ”etikett som man klistrar på allt som är bra, allt som är gott och allt som är vackert.”⁶⁵ Lösningen var enligt Domeij att snäva in begreppet så att det blev tydligt och därigenom användbart.⁶⁶

Miljöpartiets nytillträdde språkrör Maria Wetterstrand framhöll hur det var ”lätt att prata om hållbar utveckling men lite svårare att definiera vad som egentligen menas med detta.”⁶⁷ Enligt Wetterstrand var hållbar utveckling att förstå som ”ett samhälle som är så bra att alla kan leva där alltid och där vi inte förstör livsförutsättningarna för dem som ska leva på jorden efter oss.”⁶⁸ Wetterstrands språkbruk införlivade således både samtida framtider och framtida samtider genom att länka samman den utsträckta framtiden med möjligheter i nuet. Begreppets tidsmässiga utsträckning vidgades obestämt långt fram i tiden, men genom att sammankoppla samtiden med kommande generationer upprättades ett moraliskt ansvar att i nuet säkra framtiden.

Enligt Folkpartiets Marie Wahlgren var en viktig del av begreppet hållbar utveckling ”just utveckling. Det handlar om förändring i positiv riktning.”⁶⁹ På liknande vis framhöll också Moderaternas Ewa Björling hur utvecklingsbegreppet var nära förbundet med ”nydanande forskning.”⁷⁰ Wahlgrens och Björlings språkbruk betonade således utvecklingsbegreppets teleologiska drag. För dem var de samtida framtiderna centrala, det var nuets förväntningar som var vägledande.

Rumsliga dimensioner av hållbar utveckling

Diskussioner fördes också om de olika formerna av hållbar utveckling. Enligt Wetterstrand var ekologisk hållbarhet den överordnade formen då ”ekologisk hållbarhet måste finnas som en övergripande ram för hållbar utveckling, och inom den ramen ska man skapa förutsättningar för sociala, kulturella och ekonomiska hållbarhetsaspekter.”⁷¹ Vänsterpartiet valde emellertid att betona begreppets sociala betydelse till vilken bland annat en förbättrad folkhälsa och utjämning av ekonomiska skillnader räknades.⁷²

Centerpartiet kritiserade den socialdemokratiska regeringen för att skapa sammanhang utan medborgarnas delaktighet. För att framhålla detta användes begreppet kretsloppsstat vilket sattes i motsättning till partiets egna begrepp kretsloppssamhälle.⁷³ Genom att upprätta en särskilnad mellan stat och samhälle pekade Centerpartiet ut skillnaden mellan det egna partiets liberala strävanden och de utpekade socialdemokratiska. Åtskillnaden mellan begreppen stat och samhälle återaktualiserade därigenom den dikotomi som uppstått mot slutet av 1970-talet där begreppen alltmer uppfattats som varandras motsatser.⁷⁴

Under perioden kom de rumsliga dimensionerna av hållbar utveckling att betonas alltmer, till exempel genom prefixet global vilket bland annat hävdades åsyfta fattigdomsbekämpning och en mer rättvis distribution.⁷⁵ Emellertid rörde den globalt hållbara utvecklingen ett tämligen kort tidsperspektiv, det handlade om att skapa en sådan i nuet snarare än att begreppet betecknade framtidens samhälle. Begreppet synkroniserade därmed de olika tidsligheter som dessa processer inbegrep.

Tillväxt som förutsättning för utveckling

Socialdemokraterna framhöll att ”hållbar utveckling betonar vikten av ekonomiska framsteg, social rättvisa och skydd av miljön.”⁷⁶ Ekonomiska framsteg förstods huvudsakligen i termer av kvantitativ ekonomisk tillväxt, vilket innebar att detta var ett villkor för hållbar utveckling. Uppfattningen fick stöd av Moderaterna som betonade att: ”Miljöförbättringarna beror ytterst på den ekonomiska tillväxten.”⁷⁷ Emellertid påpekade Socialdemokraterna att: ”Ett hållbart samhälle är ett samhälle där ekonomisk tillväxt, full sysselsättning, social trygghet och sammanhållning inte sker till priset av en miljöpåverkan [...]”⁷⁸ Ekologiska aspekter fungerade därmed som ett kriterium för vilken utveckling som kunde anses vara hållbar. Dock framhölls att: ”Utan tillväxt [...] sker ingen utveckling” och vidare: ”Utveckling är mer än ekonomisk tillväxt.”⁷⁹ Tillväxt uppfattades således som en förutsättning för alla former av utveckling samtidigt som utvecklingsbegreppet inbegrep fler element än tillväxt, bland annat påtalades begreppets sociala dimension.⁸⁰

Sverige ett föregångsland

Klimatdebatten präglades av en fortsatt framtidsoptimism, till exempel hävdade den socialdemokratiske miljöministern Kjell Larsson att: ”Nu ser vi också möjligheterna till att till nästa generation överlämna ett Sverige där de stora miljöproblemen i vår närhet har lösts.”⁸¹ Sverige betraktades i hög grad som ett föregångsland på det miljöpolitiska området, en position som enligt flera partier skulle bibehållas.⁸² I samtiden hade således frön framtidens samhälle sått. Samtidigt kom bilden av Sverige som föregångsland också motivera varför ytterligare omställningar inte var nödvändiga. Bland annat hävdade Moderaterna att det var dyrare att genomföra åtgärder som ”på marginalen minska dessa utsläpp [av koldioxid]” jämfört med insatser att minska utsläppen i andra länder.⁸³ I det moderata språkbruket sattes nuet därmed i fokus, framtiden utövade inget direkt inflytande över samtidens framtider.

De avslutande åren av 2000-talets första decennium: Med fokus på samtiden

Under mitten av 2000-talets inledande decennium kom klimatfrågan i allt högre grad att uppfattas som ett akut problem. Bland annat orsakades detta av en rad extrema väderfenomen som uppmärksammades stort, till exempel orkanen Katrina som var den tropiska cyklon som skapat störst förödelse i USA:s historia. I Sverige riktades också blickarna mot stormen Gudrun som orsakade omfattande skador i stora delar av Europa. Därtill fick frågan ett verkligt medialt genomslag, bland annat genom filmen *En obehövlig sanning*, och då Al Gore, som låg bakom filmen, tillsammans med IPCC tilldelades Nobels fredspris 2007 för insatserna att skapa och sprida kunskaper den människoorsakade klimatpåverkan.⁸⁴ 2007 presenterade också IPCC sin fjärde rapport vilken väckte stor uppmärksamhet då den konstaterade att de observerade klimatförändringarna under de senaste femtio åren mycket sannolikt berodde på mänskliga utsläpp av växthusgaser.⁸⁵

Framtiden, en förlängd samtid

Den framtidsoptimism som tidigare präglat den svenska riksdagsdebatten skiftade karaktär några år in på 2000-talet, i allt högre grad framstod framtiden som ett problem då den inte tydligt kunde förutses. Till exempel hävdade Socialdemokraternas Sinkka Bohlin att: ”Det dyker upp nya problem som vi inte har kunnat förutse men som vi måste försöka lösa, för framtida generationers skull.”⁸⁶ Framtiden var således avhängig nuet, men det tidigare linjära tidsperspektiv där det förflutna sömlöst övergick i samtid hade luckrats upp då samtiden bjöd på oväntade erfarenheter. Dessutom hävdade till exempel Vänsterpartiets Kjell-Erik Karlsson att: ”Klimatförändringarna är redan här.”⁸⁷ Det problem som tidigare lagts i framtiden placerades således i nuet. Det fanns därtill en uppfattning att vissa framtida scenarier inte skulle gå att undvika. I regeringens proposition *Nationell klimatpolitik i global samverkan* framhölls att: ”Även med kraftfulla åtgärder för att minska utsläppen av växthusgaser är en viss klimatförändring oundviklig.”⁸⁸ Således påverkade de historiska erfarenheterna vilka förväntningshorisonter som kunde upprättas, där framtiden i allt högre grad präglades av nuets omständigheter.

Den ökade fokuseringen på samtiden synliggjordes också då den socialdemokratiska regeringen slog fast att kärnkraften skulle utgöra en viktig del av den inhemska energiproduktionen under ”den tid vi kan överblicka” och att den så kallade kärnkraftsparentesen därigenom skulle förlängas.⁸⁹ Ställningstagandet kritiserades av bland andra Vänsterpartiets Wiwi-

Anne Johansson som hävdade att: ”Regeringen går tillbaka i historien när det gäller kärnkraft.”⁹⁰ Då avvecklandet sköts på framtiden stärktes banden till det förflutna samtidigt som visionen om en annorlunda framtid försvagades. Också Miljöpartiets Karin Svensson Smith hävdade att ”regeringen har vridit klockan tillbaka”.⁹¹ Kritiken pekade således på hur det förflutna och samtiden givits en mer framträdande roll på bekostnad av idén om en annorlunda framtid.

Ett kvalitativt tillväxtbegrepp

Tillväxtbegreppet diskuterades fortsatt, och Vänsterpartiets Hans Linde framhöll hur ekonomisk tillväxt inte nödvändigtvis var detsamma som utveckling, utan att detta var avhängigt hur tillväxten distribuerades.⁹² Uppfattningen delades av Miljöpartiets Bodil Ceballos som dock hävdade att viss ekonomisk tillväxt var nödvändig för att åstadkomma en lösning på den globala fattigdomen. Emellertid påpekade Ceballos att det inte var fråga om ”en global tillväxt på samma industriella bas som har gjort västvärlden rik” då en sådan inte var hållbar.⁹³ De tidigare försök som gjorts att ersätta tillväxtbegreppet mot det mer dynamiska begreppet utveckling hade mattats av, i stället eftersträvades ett mer kvalitativt tillväxtbegrepp vilket uppfattades som ett villkor för hållbar utveckling.

Genom att framhålla tillväxtens mer kvalitativa innehåll samt dess relevans för fattigdomsbekämpning kom begreppet hållbar utveckling att bli mer samtidsorienterat. Det handlade i allt större utsträckning om att åstadkomma en hållbar utveckling i nuet då framtiden uppfattades som högst oviss. De historiska erfarenheterna indikerade att framtiden kanske inte nödvändigtvis skulle bli den positiva förändring som tidigare antagits. Mot bakgrund av att framtiden uppfattades som osäker kom i stället nuet att hamna i fokus.

Löftet om hållbar utveckling:

Från framtidsfokuserat till samtidsorienterat begrepp

Undersökningen har visat hur idéer och uppfattningar om tid har präglat svenska riksdagsdebatter om klimatet, såväl innehållsmässigt som språkligt. I huvudsak rörde språkbruket relationen mellan samtiden och framtiden medan förhållandena till det förflutna var underordnade. Nuet ansågs sätta villkoren för framtiden samtidigt som framtiden mobiliserade förväntningar och krav på handling i nuet. Det fanns således ett kontinuerligt samspel mellan de tidsliga dimensionerna.

Analysen visar att från det sena 1980-talet fram till tiden kring millennieskiftet uppfattades tiden huvudsakligen som en teleologisk process.

Utveckling användes i hög grad som synonymt med framsteg och förbättring. Föreställningarna om framtiden präglades således av idéer om tekniska innovationer som förväntades lösa samtidens problem. Genom att förflytta samtidens problem in i framtiden präglades mycket av debattens tidsliga perspektiv av idéer om teknologisk mognad. Genom teknologisk utveckling skulle en acceleration mot en hållbar utveckling ske.⁹⁴ Hållbar utveckling var därmed fråga om en modernisering inom det rådande systemet snarare än något som krävde strukturella förändringar.⁹⁵ Det framtidsorienterade utvecklingsnarrativet gjorde att begreppet hållbar utveckling passade väl samman med idéer om kvantitativ ekonomisk tillväxt.⁹⁶ Som Erland Mårald hävdade var miljöpolitikens syfte inte att hindra den ekonomiska tillväxten utan snarare ansågs en god miljö kunna uppnås genom en god planering vilken varken riskerade sysselsättningen eller den ekonomiska utvecklingen.⁹⁷

Under intryck av nya erfarenheter, däribland flertalet dramatiska naturkatastrofer, kom emellertid horisonten mot framtiden att stängas. Då det förflutna inte längre kunde förklara de nya erfarenheter som upplevdes i samtiden framstod också framtiden som oförutsägbar. Snarare än att anta att framtiden med nödvändighet skulle bli bättre än samtiden, eller att förändringar i nuet kunde påverka framtiden, kom framtiden att ses som en förlängning av nuet vilket uppfattades som den enda säkra tidsligheten. Den presentism som enligt Hartog inträdde mot slutet av 1980-talet tycks således inte framträda tydligt i svensk klimatdebatt förrän några år in på 2000-talet. Givetvis styrs tolkningar av förflutna processer av valet av utgångspunkt, men det förefaller likväl som att samtidsvändningen skedde senare i den svenska riksdagsdebatten än vad tidigare teoretiskt inriktad forskning har antytt. Emellertid stödjer analysen Hartogs tes om hur stora samhällsomvälvningar påverkar framtidsvisioner.⁹⁸ I det konkreta fallet tycks den presentistiska vändningen ha orsakats av att de historiska erfarenheterna inte längre kunde förklara de processer som var observerbara i samtiden, därmed framstod också framtiden som högst oviss.

Hållbar utveckling bör förstås som ett sammansatt begrepp som befunnit sig i skärningspunkten mellan de semantiska fält som omgett hållbarhet respektive utveckling. Utveckling var länge förknippat med idéer om förbättring och framåtskridande, men användes också för att nyansera tillväxtbegreppet. I de senare diskussionerna uppfattades utveckling som ett mer dynamiskt och kvalitativt begrepp än tillväxt vilket huvudsakligen sågs som något kvantitativt. Under stora delar av undersökningsperioden utgjorde utveckling den dominanta delen av hållbar utveckling, medan hållbarhet snarare fungerade som modererande för den förväntade förbättringen. När den sociala dimensionen av begreppet diskuterades tycks emellertid hållbarhetsbegreppet givits en mer framträdande roll. Hållbar

utveckling har således befunnit sig i spänningsfältet och dragkampen mellan hållbarhet och utveckling, dess betydelser och temporaliteter, vilket gjort att begreppet stundtals har uppfattats som motsägelsefullt. För att knyta samman olika former av hållbar utveckling fördes begreppet det hållbara samhället fram. Detta bör förstås som ett samlingsbegrepp varunder mer specifika former av hållbar utveckling inordnades.

I undersökningen har visats hur svenska regeringsföreträdare har sökt att framställa den egna nationen som ett mönsterexempel. De följer därmed en internationell trend.⁹⁹ Historiens riktning har därigenom kommit att framstå som tydlig och dess rörelse som oomstridd. På grund av dess tidsmässiga spänning har hållbar utveckling kunnat införlivas i olika framtidsbilder. Det har varit användbart inom olika diskurser, och har nyttjats av samtliga riksdagspartier. En av begreppets styrkor har varit antydning om att utvecklingen går åt rätt håll, och att samtidens problem därmed kommer att lösas. Emellertid har löftet om att lösa miljöproblem, utrota fattigdom och samtidigt expandera ekonomin tonat ner de motsättningar och tidsskalor som dessa processer inbegripit vilket gjort att hållbar utveckling inte kunnat erbjuda någon tydlig politisk riktning.

Trots att miljöfrågor flera gånger har lett till svårbemästrade konflikter inom rikspolitiken har partierna inte utvecklat speciellt många eller tydliga skillnader när det gäller miljöpolitikens övergripande målsättningar.¹⁰⁰ Skillnaderna har snarare rört valet av åtgärder eller prioriteringar mellan olika miljöproblem. Utvecklingen har av Erik Swyngedouw benämnts i termer av ett postpolitiskt tillstånd.¹⁰¹ Termen postpolitik benämner hur det politiska – förstått som ett utrymme för strider och polemisk debatt – ockuperas av politik, förstått i termer av teknokratiska mekanismer och konsensusdrivna procedurer som verkar inom en förgivettagen ram bestående av representativ demokrati, fri marknadsekonomi och kosmopolitisk liberalism. Enligt Swyngedouw ligger problemet i miljöpolitikens natur då denna exkluderar politiska subjekt, i stället reduceras folket till universella offer medan lösningar söks inom den ram som antas vara den enda möjliga.¹⁰² Analysen ger visst stöd åt Swyngedouws tes då den svenska riksdagsdebatten sällan har inkluderat perspektiv där det rådande ramverket ifrågasatts eller utmanats. I viss utsträckning förekom kritiska perspektiv i undersökningens tidigare delar medan de blev allt mer marginaliserade mot slutet av perioden. Ett talande exempel är hur försöken att utmana tillväxtbegreppet gradvis övergavs.

Bob Jessop har emellertid framhållit hur ingen fråga är att betrakta som intrinsiskt opolitisk. Avpolitisering är därmed en relationell term som bör förstås i relationen mellan specifika punkter i det förflutna och samtida politiska tidsrum.¹⁰³ En fråga som har blivit avpolitiserad kan därmed bli återpolitiserad. För att politisera klimatet behöver vi förstå naturen

som ett komplex innehållandes mångfald, motsägelser och oförenligheter.¹⁰⁴ Vi behöver med andra ord förstå klimatkrisen som en social kris, en kris med politiska subjekt som kan ges specifika innehåll vilket skapar ett tidsrum av pluraliteter där konflikter blir synliggjorda och där klimatet blir föremål för polemisk debatt och politiska stridigheter.

Noter

1. För en översikt av begreppets historiska rötter, se till exempel Keith Pezzoli: "Sustainable development. A transdisciplinary overview of the literature" i *Journal of environmental planning and management* 40:5 (1997), 549–574; Desta Mebratua: "Sustainability and sustainable development. Historical and conceptual review" i *Environmental impact assessment review* 18:6 (1998), 493–520; Jacobus A. Du Pisani: "Sustainable development. Historical roots of the concept" i *Environmental sciences* 3:2 (2006), 83–96; Ulrich Grober: "Deep roots. A conceptual history of 'sustainable development' (*Nachhaltigkeit*)" i *Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung* 2 (2007), 1–37; Tomislav Klarin: "The concept of sustainable development: From its beginning to contemporary issues" i *Zagreb international journal of economics & business* 21:1 (2018), 67–94.

2. World commission on environment and development: *Vår gemensamma framtid. Rapport från Världskommissionen för miljö och utveckling under ordförandeskap av Gro Harlem Brundtland* (Stockholm, 1988), 57.

3. Tidigare forskning har hävdad att begreppets bärande delar växte fram ut en nordisk välfärdsmodell med ambition att kombinera stark ekonomisk utveckling med omfördelning av resurser. Det var därav inte någon slump att begreppet fick genomslag under ledning av en nordisk socialdemokratisk statsminister. Se till exempel Iris Borowy: *Defining sustainable development for Our common future. A history of the world commission on environment and development (Brundtland commission)* (New York, 2014); Jenny Andersson & Erik Westholm: *Slaget om framtiden. Forskningens roll i konflikten mellan tillväxt och miljö* (Stockholm, 2019). Emellertid har hållbarhet kopplats till idéer och förhoppningar om tillväxt sedan sjuttonhundratalet. Paul Warde: *The invention of sustainability. Nature and destiny, c. 1500–1870* (Cambridge, 2018).

4. Reinhart Koselleck: *Futures past. On the semantics of historical time* (New York, 2004), 104–114. Se också Niklas Olsen: *History in the plural. An introduction to the work of Reinhart Koselleck* (Oxford, 2012), 219–231.

5. Koselleck: *Futures Past*, 26–42, 255–275.

6. Ibid.; Reinhart Koselleck: *The practice of conceptual history. Timing history, spacing concepts* (Stanford, 2002), 100–114, 131–147.

7. François Hartog: *Regimes of historicity. Presentism and experiences of time* (New York, 2003). Se också Hans Ulrich Gumbrecht: *Our broad present. Time and contemporary culture* (New York, 2014); Aleida Assmann: *Is time out of joint? On the rise and fall of the modern time regime* (Ithaca, 2020).

8. Kerstin Jacobsson: "Vår bästa tid är nu? Om tidsuppfattning och politisk självförståelse" i *Sociologisk forskning* 45:4 (2008), 74–95.

9. Emellertid har hållbarhetsbegreppet undersökts i specifika svenska kontexter, se till exempel Erlend Mårald: "Hållbarhetsbegreppets intåg i skogen" i Karin Branteström (red.): *Som man ropar i skogen. Vägval som berör oss alla* (Stockholm, 2014), 27–36.

10. John Robinson: "Squaring the circle? Some thoughts on the idea of sustainable development" i *Ecological economics* 48:4 (2004), 369–384.

11. Se till exempel Naomi Klein: *No log. Taking aim at the brand bullies* (Toronto, 2000). Se också Ingolfur Blühdorn: "Sustaining the unsustainable: Symbolic politics and the politics of simulation" i *Environmental Politics* 16:2 (2007), 251–275; Michael Jonas: "Transition or transformation? A plea for the praxeological approach of radical socio-ecological change" i Michael Jonas & Beate Littig (red.): *Praxeological political analysis* (London, 2017), 116–133; Frank Adloff & Sighard Neckel: "Futures of sustainability as modernization, transformation, and control. A conceptual framework" i *Sustainability science* 14 (2019), 1015–1025.

12. Se till exempel Martin Held: "Sustainable development from a temporal perspective" i *Time & Society* 10:2/3 (2001), 351–366.

13. Rasmus Karlsson: "Three metaphors for sustainability in the Anthropocene" i *The Anthropocene review* 3:1 (2016), 23–32. Se också Mike Hulme: *Why we disagree about climate change* (Cambridge, 2009); Mike Hulme: *Weathered: Cultures of climate* (London, 2016); Ingolfur Blühdorn: "Post-capitalism, post-growth, post-consumerism? Ecopolitical hopes beyond sustainability" i *Global discourse* 7:1 (2017), 42–61; Adloff & Neckel: "Futures of sustainability" 2019; Mike Hulme: "One earth, many futures, no destination" i Steffen Böhm & Sian Sullivan (red.): *Negotiating climate change in crisis* (Cambridge, 2021), 3–11.

14. Frågan om vad olika politiska regimer har haft makt att göra eller inte ligger därmed utanför den här studien. Emellertid finns här en tydlig koppling då makten över såväl språk som framtidsvisioner innebär en makt i samtiden.

15. Se till exempel Linda Lear: *Rachel Carson. Witness for nature* (New York, 1997); Gary Kroll: "'The silent springs' of Rachel Carson. Mass media and the origins of modern environmentalism" i *Public understanding of science* 10:4 (2001), 403–420. I visa fall kan dock inflytandet av Carsons bok överbetonats, se Tuomas Räsänen: "Converging environmental knowledge. Re-evaluating the birth of modern environmentalism in Finland" i *Environment and history* 18:2 (2012), 159–181.

16. Andrew Jamison, Ron Eyerman, Jacqueline Cramer & Jeppe Læssøe: *The making of the new environmental consciousness. A comparative study of the environmental movements in Sweden, Denmark and the Netherlands* (Edinburgh, 1990); Adam Rome: "'Give earth a chance'. The environmental movement and the sixties" i *The journal of American history* 90:2 (2003), 252–554; Holger Nehring: "Genealogies of the ecological moment. Planning, complexity and the emergence of 'the environment' as politics in West Germany, 1949–1982" i Sverker Sörlin & Paul Warde (red.): *Nature's end. History and the environment* (Basingstoke, 2009), 115–140; Jens Ivo Engels: "Modern Environmentalism" i Frank Utekötter (red.): *The turning points of environmental history* (Pittsburgh, 2010), 119–131.

17. För en översikt av den svenska miljödebatten under det sena 1960-talet och framåt, se Johan Hedrén: *Miljöpolitikens natur* (Linköping, 1994); Martin Bennulf: *Miljöopinionen i Sverige* (Dialogos, 1994); Eva Friman: "Domedagsprofeter och tillväxtpredikanter. Debatten om ekonomisk tillväxt och miljö i Sverige 1960–1980" i *Historisk tidskrift* 121:1 (2001), 29–61; Erland Märald: *Svenska miljöbrott och miljöskandaler 1960–2000* (Hedemora, 2007); David Larsson Heidenblad: *Den gröna vändningen. En ny kunskaps historia om miljöfrågornas genombrott under efterkrigstiden* (Lund, 2021); Martin Hultman, Ann-Sofie Kall & Jonas Anshelm: *Att ställa frågan – att våga omställning. Bigitta Hambraeus och Birgitta Dahl i den svenska energi- och miljöpolitiken 1971–1991* (Lund, 2021).

18. Lars-Göran Engfeldt: *From Stockholm to Johannesburg and beyond. The evolution of the international system for sustainable development governance and its implications* (Stockholm, 2009).
19. Inga Thorsson (s): Riksdagens protokoll 1973:149, 77.
20. Gunnar Helén (fp): Motion 1974:235, 8, 13.
21. Se till exempel Jonas Anshelm: "Det gröna folkhemmet. Striden om den ekologiska moderniseringen av Sverige" i Johan Hedrén (red): *Naturen som brytpunkt. Om miljöfrågans mystifieringar, konflikter och motsägelser* (Eslöv, 2002), 34–41; Åsa Knaggård: *Vetenskaplig osäkerhet i policyprocessen. En studie av svensk klimatpolitik* (Lund, 2009); Erland Mårald & Christer Nordlund: "Modern nature for a modern nation. An intellectual history of environmental dissonances in the Swedish welfare state" i *Environment and history* 26:4 (2019), 495–520; Eduardo Medina: *Från "Tyst vår" till "hållbar utveckling". En kritisk diskursanalys av miljöfrågans utveckling 1962–1987* (Uppsala, 2013); Hultman, Kall & Anshelm: *Att ställa frågan*.
22. Anshelm: "Det gröna folkhemmet", 43.
23. Se till exempel Birgitta Hambræus (c): Riksdagens protokoll 1975/1976:111, 103; Thorbjörn Fälldin et al. (c): Motion 1978/1979:115; Karin Söder et al. (c): Motion 1985/1986:Jo799.
24. Se till exempel Arne Andersson i Ljung et al. (m): Motion 1983/1984:1816.
25. Anna Friberg: *Demokrati bortom politiken. En begreppshistorisk analys av demokrati-begreppet inom Sveriges socialdemokratiska arbetareparti 1919–1939* (Stockholm, 2013), 20–21.
26. Borowy: *Defining sustainable development*, 204–214.
27. Om miljödebatten inför riksdagsvalet 1988 se till exempel Peter Esiasson: *Svenska valkampanjer 1866–1988* (Stockholm, 1990); Mikael Gilljam & Sören Holmberg (red.): *Rött, blått, grönt. En bok om 1988 års riksdagsval* (Stockholm, 1990); Bennulf: *Miljöopinionen i Sverige*; Jonas Anshelm: *Socialdemokraterna och miljöfrågan. En studie i framstegstankens paradoxer* (Stockholm, 1995); Monika Djerf Pierre: *Gröna nyheter. Miljöjournalistiken i televisionens nyhetsändringar 1961–1994* (Göteborg, 1996).
28. Se till exempel Esse Peterson (fp): Riksdagens protokoll 1980/1981:56, 22; Thorbjörn Fälldin (c): Riksdagens protokoll 1980/1981:151, 93; Svante Lundqvist (s): Riksdagens protokoll 1980/1981:151, 172; Hans Wachmeister (m): Riksdagens protokoll 1981/1982:152, 117.
29. Regeringens proposition 1987/1988:85, 242.
30. Se till exempel Olof Johansson et al. (c): Motion 1990/1991:Jo113; Jan Fransson (s): Riksdagens protokoll 1990/1991:124, 34.
31. Inge Carlsson (s): Riksdagens protokoll 1991/1992:123, 87.
32. Sören Norrby (fp): Riksdagens protokoll 1991/1991:124, 13.
33. Regeringens proposition 1992/1993:180, 14.
34. Ibid., 16.
35. Se till exempel Olof Johansson et al. (c): Motion 1990/1991:Jo113.
36. Se till exempel Per-Ola Ericsson (c): Riksdagens protokoll 1991/1992:128, 18.
37. Birgitta Hambræus (c): Motion 1987/1988:Jo38, 1.
38. Carl Bildt et al. (m): Motion 1988/1989:Jo796, 6.
39. Carl Frick (mp): Motion 1990/1991:Jo112, 18.
40. Gunnar Björk et al. (c): Motion 1989/1990:Fi401, 4.
41. Ibid., 7.
42. Olof Johansson et al. (c): Motion 1990/1991:Jo113, 19.
43. Regeringens skrivelse 1994/1995:120, 4.

44. Ibid., 5.
45. Regeringens skrivelse 1996/1997:50, 4.
46. Ibid., 6.
47. Se också Jonas Anshelm: "Det gröna folkhemmet"; Erland Mårald: *Svenska miljöbrott*.
48. Lennart Daléus (c): Riksdagens protokoll 1995/1996:76, 126. Se också Göte Jonsson (m): Riksdagens protokoll 1996/1997:90, 6; Regeringens skrivelse 1996/1997:50, 6; Gudrun Lindvall (mp), Riksdagens protokoll 1997/1998:61, 61.
49. Se till exempel Lennart Brunander et al. (c): Motion 1995/1996:Jo15.
50. Gudrun Lindvall (mp): Motion 1994/1995:Jo29, 27.
51. Gudrun Lindvall (mp): Riksdagens protokoll 1997/1998:61, 59.
52. Ibid., s. 63.
53. Åsa Stenberg (s): Riksdagens protokoll 1997/1998:61, 63.
54. Se till exempel Mariann Ytterberg & Barbro Hietala (s): Motion 1995/1996:Jo11.
55. Se till exempel Regeringens skrivelse 1996/1997:2.
56. Helena Nilsson et al. (c): Motion 1995/1996:U6, 21.
57. Regeringens skrivelse 1997/1998:13, 1.
58. Ingemar Josefsson (s): Riksdagens protokoll 1996/1997:90, 34.
59. Regeringens skrivelse 1997/1998:145, 29.
60. Se till exempel Dan Ericsson (kd): Riksdagens protokoll 1998/1999:87, 7–8; Göte Jonsson (m): Riksdagens protokoll 1998/1999:87, 13; Jonas Ringqvist et al. (v): Motion 1999/2000:MJ739, 20; Harald Nordlund & Lennart Kollmats (fp): Motion 2000/2001:MJ4, 24; Lena Sommestad (s): Riksdagens protokoll 2001/2002:77, 95.
61. Birger Schlaug et al. (mp): Motion 1999/2000:MJ807, 15. Se också Gudrun Lindvall (mp): Riksdagens protokoll 1999/2000:67, 19; Matz Hammarström et al. (mp): Motion 2000/2001:MJ780, 6.
62. Lars Lindblad (m): Riksdagens protokoll 2000/2001:66, 11.
63. Dan Ericsson et al. (kd): Motion 1999/2000:MJ12, 5. Se också Ester Lindstedt-Staaf (kd): Riksdagens protokoll 1999/2000:667, 9.
64. Se till exempel Lennart Daléus et al. (c): Motion 1999/2000:MJ718; Harald Nordlund (fp): Riksdagens protokoll 2001/2002:121, 39; Lars Lindblad (m): Riksdagens protokoll 2002/2003:104, 47; Marie Wahlgren (fp): Riksdagens protokoll 2004/2005:31, 24.
65. Åsa Domeij (mp): Riksdagens protokoll 2004/2005:31, 31.
66. Ibid., 32.
67. Maria Wetterstrand (mp): Riksdagens protokoll 2001/2002:121, 41.
68. Ibid.
69. Marie Wahlgren (fp): Riksdagens protokoll 2004/2005:31, 25.
70. Ewa Björling (m): Riksdagens protokoll 2002/2003:104, 71.
71. Maria Wetterstrand (mp): Riksdagens protokoll 2001/2002:121, 42.
72. Se till exempel Gudrun Schyman et al. (v): Motion 2001/2002:MJ39.
73. Se till exempel Eskil Erlandsson et al. (c): Motion 2000/2001:MJ3.
74. Under intryck av nyliberalismens spridning kom politiska debatter om begreppen huvudsakligen att röra välfärdsbegreppet, där välfärdsstaten var ett begrepp med tydliga vänsterkonnotationer medan välfärdssamhället kunde införlivas i ett språkbruk som också präglades av en skepsis mot en statlig utbredning. Nils Edling: "Conclusion" i Nils Edling (red.): *The changing meanings of the welfare state. Histories of a key concept in the Nordic countries* (New York, 2019), 315–330.

75. Se till exempel Regeringens proposition 2002/2003:122, 26.
76. Regeringens skrivelse 2003/2004:129, 7.
77. Bo Lundgren et al. (m): Motion 1999/2000:MJ736, 7.
78. Regeringens skrivelse 2001/2002:172, 17.
79. Regeringens proposition 2002/2003:122, 9, 16.
80. Se till exempel Ibid., 20.
81. Kjell Larsson (s): Riksdagens protokoll 1998/1999:87, 42.
82. Se till exempel Regeringens proposition 2001/2005:55, 44.
83. Bo Lundgren et al. (m): Motion 2001/2002:MJ11, 21.
84. Nobelprize.org: "The Nobel Peace Prize for 2007" uppdaterad 12 oktober, 2007 (nedladdad 15 april 2021: <https://nobelprize.org/prizes/peace/2007/press-release>).
85. Intergovernmental panel on climate change: *Climate change 2007: Synthesis report. Contribution of working groups I, II and III to the fourth assessment report of the intergovernmental panel on climate change* (Genève, 2007).
86. Sinkka Bohlin (s): Riksdagens protokoll 2005/2006:37, 71.
87. Kjell-Erik Karlsson (v): Riksdagens protokoll 2005/2006:143, 25.
88. Regeringens proposition 2005/2006:172, 19.
89. Ibid., 59.
90. Wiwi-Anne Johansson (v): Riksdagens protokoll 2008/2009:132, 46.
91. Karin Svensson Smith (mp): Riksdagens protokoll 2008/2009:132, 107.
92. Hans Linde (v): Riksdagens protokoll 2007/2008:129, 98.
93. Bodil Ceballos (mp): Riksdagens protokoll 2008/2009:129, 103.
94. Se Karlsson: "Three metaphors".
95. Se Adloff & Neckel: "Futures of sustainability".
96. Erland Mårald och Christer Nordlund har framhållit hur begreppet ekologisk modernisering kom att karaktärisera 1990-talets idéer om att miljöskydd och ekonomisk tillväxt tillsammans skapade grunden för en hållbar utveckling. Mårald & Nordlund: "Modern nature". Se också Maarten A. Hajer: *The politics of environmental discourse. Ecological modernization and the policy process* (Oxford, 1995).
97. Erland Mårald: *Svenska miljöbrott*.
98. Hartog: *Regimes of historicity*.
99. Johan Hedrén: "Naturen som hot mot det moderna"; Mårald & Nordlund: "Modern nature".
100. Johan Hedrén: "Naturen som hot mot det moderna. Några ideologikritiska reflektioner" i Johan Hedrén (red): *Naturen som brytpunkt: Om miljöfrågans mystifieringar, konflikter och motsägelser* (Eslöv, 2002), 298–333. Dessutom har Åsa Knaggård hävdad att klimatfrågans hanterande ofta har varit underordnat partiernas övriga politik. Dess utformning och eventuella genomslag har därmed varit en fråga om hur väl den passat in i partiernas bredare politik. Knaggård: *Vetenskaplig osäkerhet*, 269.
101. Se till exempel Erik Swyngedouw: "Impossible 'sustainability' and the post-political condition" i Rob J. Kreuger & David Gibbs: *The sustainable development paradox. Urban political economy in the United States and Europe* (New York, 2007), 13–40; Erik Swyngedouw: "Depoliticized environments: The end of nature, climate change and the post-political condition" i *Royal institute of philosophy supplements* 69 (2011), 253–274; Erik Swyngedouw: "The non-political politics of climate change" i *ACME: An international e-journal of critical geographies* 12:1 (2013), 1–18; Jarphy Wilson & Erik Swyngedouw: "Seeds of dystopia. Post-politics and the return of the political" i Jar-

phy Wilson & Erik Swyngedouw (red.): *The post-political and its discontents. Spaces of decolonisation, spectres of radical politics* (Edinburgh, 2014), 1–24.

102. Wilson & Swyngedouw: "Seeds of dystopia" 6.

103. Bob Jessop: "Repolicising depoliticization. Theoretical Preliminaries on some responses to the American fiscal and Eurozone debt crises" i *Policy & politics* 42:2 (2014), 207–223. Se också Jonas Anshelm & Simon Haikola: "Depoliticization, repoliticization, and environmental concerns. Swedish mining policies as an instance of environmental politicization" i *ACME: An international journal for critical geographies* 17:2 (2018), 561–596.

104. Timothy Morton: *Ecology without nature* (Cambridge, 2007); Erik Swyngedouw: "Whose environment? The end of nature, climate change and the process of depoliticization" i *Ambiente & sociedade* 14:2 (2011), 69–87. Se också Ingdolf Blühdorn: "The legitimation crisis of democracy. Emancipatory politics, the environmental state and the glass ceiling to socio-ecological transformation" i *Environmental politics* 29:1 (2020), 38–57.

Tack

Projektet är finansierat av Riksbankens jubileumsfond, projektnummer P18-0121:1